

Список літератури

1. Адміністративне право України / В. Б. Авер'янов. – К. : Видво : “Юридична думка”, 2004. – 584 с.
2. Андрійко О. Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади / О. Ф. Андрійко. – К. : Наук. думка, 2004. – 304 с.
3. Басанцов І. В. Державний фінансовий контроль, його концептуальні аспекти / І. В. Басанцов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 11. – С. 24–32.
4. Башкатова Т. А. Сущность и функции финансового контроля / Л. А. Дробозина. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 527 с.
5. Боди З. Финансы / Зви Боди, Роберт Мертон. – 2007. – 592 с.
6. Картавих Л. Г. Контроль як складова в управлінні фінансової системою держави / Л. Г. Картавих // Економіка Крима. – 2008. – № 22. – С. 51–53.
7. Лопушинський І. П. Державний фінансовий контроль за використанням коштів місцевих бюджетів / І. П. Лопушинський, Г. М. Полевик // Вестник ХНТУ. – 2009. – № 3(36). – С. 171–175.
8. Ореховський П. А. Контроллинг / П. А. Ореховський – Обнинск : МАСЗ, 2000. – 125 с.
9. Усач Б. Ф. Контроль і ревізія / Б. Ф. Усач. – К. : Знання Прес, 2002. – 253 с.
10. Шатковська Л. С. Економічний контроль на сільськогосподарських підприємствах / Л. С. Шатковська. – К. : Урожай, 1994. – 272 с.
11. Шевлоков В. З. Организационные основы создания государственного финансового контроля / В. З. Шевлоков // Аудит и финансовый анализ. – 2002. – № 1. – С. 5–24.
12. Шохин С. О. Проблемы и перспективы развития финансового контроля в Российской Федерации / С. О. Шохин. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 350 с.

Отримано 14.10.2013

Summary

The paper examines a theoretical generalization and the author's scientific approaches of systematization concerning the essence and role of state financial control (SFC). The characteristics and the relationship between the concepts of control and financial control are defined. The subject-object substance of SFC is identified. The systematization of functions and principles of SFC, which are defining the purpose of its functioning, is determined.

УДК 65.012.8:368.914

Н. А. Цікановська, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України

ФОРМАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Критично проаналізовано підходи вчених до тлумачення механізму забезпечення фінансової безпеки окремих суб'єктів фінансового ринку. Розроблено структурно-функціональну модель механізму забезпечення фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів. Систематизовано методи, інструменти, важелі та види забезпечень, які використовують суб'єкти забезпечення фінансової безпеки в процесі захисту фінансових інтересів учасників фондів.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, фінансова безпека, механізм забезпечення фінансової безпеки, структурно-функціональна модель.

Постановка проблеми. У сучасних мінливих та висококонкурентних умовах фінансового ринку питання забезпечення фінансової безпеки набувають особливої значимості, адже діяльність будь-якої фінансової установи завжди супроводжується виникненням великої кількості ризиків та загроз, які можуть створювати фінансово небезпечні ситуації як для діяльності, власне, самої установи, так і для функціонування фінансового ринку загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій економічній літературі є чимало ґрунтовних праць, присвячених фінансовій безпеці держави та інших суб'єктів ринкового господарювання. Ідеологія фінансової безпеки висвітлюється у працях О. Барановського, І. Бланка, Л. Донець, М. Єрмошенко, О. Кириченка, Ю. Кім, В. Маргасової, О. Пластуна, Н. Різника, А. Чупіса та ін. Чільне місце у формуванні теоретичного підґрунтя механізму забезпечення фінансової безпеки посідають роботи О. Антонової, Е. Дмитренко, Н. Кравчука, Ю. Лаврової,

Н. Пойди-Носик, І. Ревак, О. Судакової, О. Яришко, В. Шелест та ін.

Невирішені раніше частини проблеми.

Відаючи належне науковим напрацюванням вчених, зауважимо, що результати проведених досліджень не можуть повною мірою задовольнити потреби теорії і практики забезпечення фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ). Дотепер відсутнє усталене трактування сутності механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ, потребує наукового осмислення та обґрунтування будова зазначеного механізму, не до кінця систематизованими лишаються методи, інструменти, важелі та види забезпечень, що можуть бути використані суб'єктами забезпечення фінансової безпеки з метою захисту фінансових інтересів учасників фондів. Все це обумовлює необхідність подальших досліджень у даному напрямку.

Метою статті є формалізація механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ на основі застосування системного та структурно-функціонального підходів, із урахуванням специфіки діяльності фондів, а також ролі органів державного нагляду та саморегулювних організацій у процесі формування та реалізації зазначеного механізму.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на те, що сутність механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ в економічній літературі поки що недостатньо висвітлена, проаналізуємо підходи вчених до тлумачення дефініції механізму забезпечення фінансової безпеки інших суб'єктів фінансового ринку для того, щоб з'ясувати, чи можуть бути застосовані такі підходи для захисту фінансових інтересів учасників фондів.

Н. Пойди-Носик, досліджуючи діяльність акціонерних товариств, визначає механізм забезпечення фінансової безпеки як “сукупність чітко визначених дій суб'єктів забезпечення фінансової безпеки зі створення надійних умов гарантування захисту об'єкта фінансової безпеки від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз” [1, с. 90]. Дослідниця трактує механізм забезпечення фінансової безпеки як “сукупність чітко визначених дій”. Дійсно, перелік дій, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки, може бути формалізований у вигляді певних процедур (наприклад, діагностування стану фінансової безпеки), які можуть бути включені до складу механізму забезпечення фінансової безпеки. Однак з визначення не зрозуміло, ким (або чим) такі дії визначаються. До того ж гарантувати захищеність об'єкта фінансової безпеки від негативного впливу загроз, з нашої точки зору,

в умовах несприятливого ринкового середовища неможливо. Певною мірою такий вплив обов'язково буде існувати. Тож необхідно прагнути до мінімізації негативного впливу загроз та адаптувати діяльність суб'єкта фінансового ринку так, щоб реалізовувати його фінансові інтереси за несприятливих умов.

І. Ревак тлумачить механізм забезпечення фінансової безпеки держави як “сукупність або систему чітко сформульованих дій суб'єктів забезпечення фінансової безпеки за допомогою фінансових методів та фінансових важелів, спрямованих на виявлення, попередження та ліквідацію реальних та потенційних загроз” [2, с. 245]. Вважаємо запропоноване трактування механізму забезпечення фінансової безпеки дещо звуженим, оскільки автор зводить дії суб'єктів забезпечення фінансової безпеки до виявлення, попередження та ліквідації реальних та потенційних загроз. Проте, якщо розглядати фінансову безпеку як стан захищеності фінансових інтересів, то для її забезпечення важливе не лише запобігання розвитку загроз, але і реалізація фінансового потенціалу суб'єкта фінансового ринку. Дослідниця також обмежує склад засобів механізму забезпечення фінансової безпеки лише фінансовими методами та важелями.

Натомість Е. Дмитренко пояснює сутність механізму забезпечення фінансової безпеки як “сукупність різних засобів (економічних, політичних, кадрових, інформаційних, наукових, оперативного-розшукових, правових), за допомогою яких забезпечується захист фінансових інтересів держави, суспільства, особи від внутрішніх і зовнішніх загроз” [3, с. 54]. Підтримуючи точку зору Е. Дмитренко, зазначимо, що до складу механізму забезпечення фінансової безпеки можуть входити різнопланові засоби, використання яких, однак, спрямоване на досягнення єдиної мети – захисту фінансових інтересів.

М. Єрмошенко розглядає механізм забезпечення фінансової безпеки держави більш узагальнено – як “системну сукупність організаційної структури, методів, технологій та інструментів, завдяки якій забезпечується фінансова безпека” [4, с. 35]. На відміну від інших дослідників, М. Єрмошенко відзначає у складі механізму забезпечення фінансової безпеки організаційну структуру, завдяки якій забезпечується безпека. Вважаємо таке доповнення досить влучним, оскільки у різних суб'єктів фінансового ринку така структура матиме специфічну будову, тож її необхідно враховувати при формалізації механізму забезпечення фінансової безпеки. Стосовно технологій зауважимо, що їх доцільно

включити до складу організаційного забезпечення зазначеного механізму.

Н. Кравчук тлумачить механізм забезпечення фінансової безпеки як “систему організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави” [5, с. 484]. На противагу Е. Дмитренко, яка визначає механізм забезпечення фінансової безпеки як “сукупність засобів”, Н. Кравчук пояснює такий механізм як “систему заходів”. Оскільки поняття “захід” означає “сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь” [6, с. 433], а “засіб” – “механізми, пристрої і т. ін., необхідні для здійснення чого-небудь, для якоїсь діяльності” [6, с. 420], поняття “захід” є ширшим, ніж “засіб”, оскільки включає в себе, крім засобів, ще дії. Однак, якщо розглядати механізм як систему заходів, то, на нашу думку, необхідно також уточнити суб’єктів, які будуть здійснювати заходи, спрямовані на забезпечення фінансової безпеки.

Ю. Лаврова вважає, що “в основі механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства знаходиться системне поєднання певних інструментів, методів, важелів та інформаційно-аналітичного забезпечення, створених на базі принципів забезпечення фінансової безпеки, що об’єктивно існують як економічні закономірності, а також виробляються суб’єктами управління фінансової безпеки підприємства для досягнення і захисту фінансових інтересів останнього” [7, с. 29]. Автор звертає увагу на важливість інформаційно-аналітичного забезпечення, однак обмежується лише цим видом забезпечення. На нашу думку, крім інформаційно-аналітичного забезпечення, у складі механізму забезпечення фінансової безпеки слід також виокремлювати правове, науково-методичне, кадрове, фінансове, програмно-технічне забезпечення, які доцільно віднести до організаційного забезпечення зазначеного механізму.

О. Яришко під механізмом забезпечення фінансової безпеки підприємства розуміє “систему управління фінансовими відносинами підприємства через важелі забезпечення за допомогою методів забезпечення” [8, с. 373]. З таким поглядом важко погодитись, оскільки дослідниця, по суті, ототожнює механізм забезпечення фінансової безпеки з фінансовим механізмом підприємства. З нашої точки зору, такі механізми різняться методами, інструментами, важелями тощо, які входять до їхнього складу.

Призначення механізму забезпечення фінансової безпеки розкривається в його функціях,

тому розглянемо такі функції більш докладно. І. Біломістна переконана в тому, що до складу функцій механізму забезпечення фінансової безпеки необхідно включати функції планування і прогнозування; обліку і контролю; організації і регулювання; мотивації та стимулювання [9, с. 306]. Сумнів викликає виділення функції мотивації і стимулювання. Мотив – це “підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина” [10, с. 380], стимул – це “те, що викликає зацікавленість у здійсненні чого-небудь; спонукальна причина до здійснення чогось” [10, с. 512]. Отже, мотив та стимул є спорідненими поняттями. На нашу думку, відмінності між ними полягають в тому, що мотиви – це внутрішні причини, які спонукають суб’єктів забезпечення фінансової безпеки до дії, тоді як стимули є важелями зовнішнього впливу, які використовуються такими суб’єктами з регулюючою метою. Тому стимулювання є складовою функції регулювання.

О. Антонова виділяє такі функції механізму забезпечення фінансової безпеки: планування; організації; координації; контролю; мотивації [11, с. 15]. На нашу думку, виокремлювати функцію координації у даному переліку недоцільно, оскільки організація процесу забезпечення фінансової безпеки включає в себе координацію заходів щодо протидії ризикам і загрозам.

На переконання О. Судакової, функціями механізму забезпечення фінансової безпеки є: планування, включаючи програмування і прогнозування; організація і регулювання; стимулювання; контроль у складі обліку, аналізу і аудиту [12, с. 143]. Запропонований автором перелік є обмеженим та не враховує інші важливі функції механізму забезпечення фінансової безпеки, такі як превентивна, яка спрямована на запобігання негативним впливам ризиків і загроз на стан фінансової безпеки, та захисна, зміст якої полягає у мінімізації таких впливів у разі неможливості їх нейтралізації або уникнення.

В. Шелест звертає увагу на такі функції механізму забезпечення фінансової безпеки, як: формування ефективних інформаційних систем; аналіз фінансової безпеки; планування заходів із забезпечення фінансової безпеки; розробка результативної системи стимулювання реалізації прийнятих рішень щодо забезпечення фінансової безпеки та здійснення ефективного контролю за реалізацією таких рішень [13, с. 183–184]. Даний підхід відрізняється віділенням функцій формування ефективних інформаційних систем та аналізу фінансової безпеки. Однак поняття інформаційної системи включає в себе сукупність засобів, методів і персоналу, що використовуються для

зберігання, опрацювання й видачі інформації [14, с. 14]. Отже, опрацювання інформації стосовно фінансової безпеки персоналом за допомогою такого засобу, як комп'ютер, із застосуванням методів аналізу, входить у поняття інформаційної системи, тому додатково виділяти функцію аналізу фінансової безпеки є нелогічним.

Вважаємо найбільш повним перелік функцій механізму забезпечення фінансової безпеки, запропонований І. Ревак: інформаційна; попереджувальна (превентивна); практична; прогностична; регульовальна; захисна; контрольна [2, с. 248–249]. Разом з тим не погоджуємося з позицією дослідниці стосовно існування окремої практичної функції механізму забезпечення фінансової безпеки, адже кожна функція такого механізму реалізується на практиці. Пропонуємо також поєднати інформаційну та прогностичну функції, запропоновані автором, у єдину діагностичну функцію, яка передбачає збір і аналіз інформації стосовно фінансової безпеки, оцінку та прогнозування її стану.

Узагальнюючи результати критичного аналізу поглядів вчених на перелік функцій механізму забезпечення фінансової безпеки, пропонуємо виділити діагностичну, превентивну, регулюючу, захисну та контрольну функції механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ.

Підводячи підсумки аналізу поглядів окремих вчених на сутність та склад механізму забезпечення фінансової безпеки, зазначимо, що ці питання досі лишаються дискусійними. Одні дослідники розглядають зазначений механізм з позицій системного підходу, визначаючи його як систему, системну сукупність або системне поєднання певних елементів. Інші дослідники підходять до визначення цього механізму з позицій структурного підходу, пояснюючи його сутність як сукупність певних засобів, із застосуванням яких забезпечується фінансова безпека. З нашої точки зору, функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки можливе лише у разі системної взаємодії його елементів, тож застосування системного підходу дозволяє більш повно розкрити його сутність та будову.

При формалізації механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ необхідно враховувати специфіку діяльності фондів, зокрема те, що стан фінансової безпеки фонду залежить від спільного результату управлінської діяльності відразу трьох установ: адміністратора, компанії з управління активами, банку-зберігача, та їх взаємодії з Радою фонду, що повинно знайти відображення в будові механізму. Тому

підходи вчених, які стосуються забезпечення фінансової безпеки інших суб'єктів фінансового ринку, не можуть бути перенесені на діяльність НПФ. До того ж вкрай важливо врахувати роль органів державного нагляду та саморегульованих організацій у забезпеченні фінансової безпеки НПФ.

З огляду на вищевикладене під механізмом забезпечення фінансової безпеки НПФ пропонуємо розуміти чотирирівневу систему захисту фінансових інтересів учасників фондів, суб'єктами якої на першому рівні є органи державного нагляду, на другому рівні – саморегульовані організації, на третьому рівні – установи, що здійснюють управління фондом (адміністратор, компанія з управління активами, банк-зберігач), на четвертому рівні – Рада фонду, котрі мають ієрархічне підпорядкування та виконують свої завдання із застосуванням сукупності відповідних методів, інструментів, важелів та організаційного забезпечення, склад яких не лишається сталим у часі, а може вдосконалюватись при зміні внутрішніх та зовнішніх умов діяльності НПФ.

Структурно-функціональна модель механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ, представлена на рис. 1, дає цілісне уявлення про будову такого механізму.

Зауважимо, що сформована нами модель механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ зорієнтована на захист фінансових інтересів учасників вітчизняних НПФ, тому у ній враховано норми законодавчих та нормативно-правових актів України. З нашої точки зору, досить складно запропонувати модель зазначеного механізму, яка б могла бути застосована одночасно в різних країнах, враховуючи суттєві відмінності у видах НПФ, специфіці їх діяльності, які обумовлюються положеннями національного законодавства кожної окремої країни. До того ж, враховуючи те, що умови функціонування НПФ не є сталими, а змінюються з часом, що спонукає НПФ модифікувати свою діяльність, адаптуючись до таких змін, та викликає потреби у зміні підходів до забезпечення фінансової безпеки фондів, запропоновану модель механізму не слід вважати сталою, адже вона може змінюватися: доповнюватися новими методами, інструментами; її організаційне забезпечення (наприклад, науково-методичне) може удосконалюватися чи зазнавати подальшого розвитку; не весь перелічений інструментарій може застосовуватися, а лише той, що є актуальним в ситуації, яка склалася.

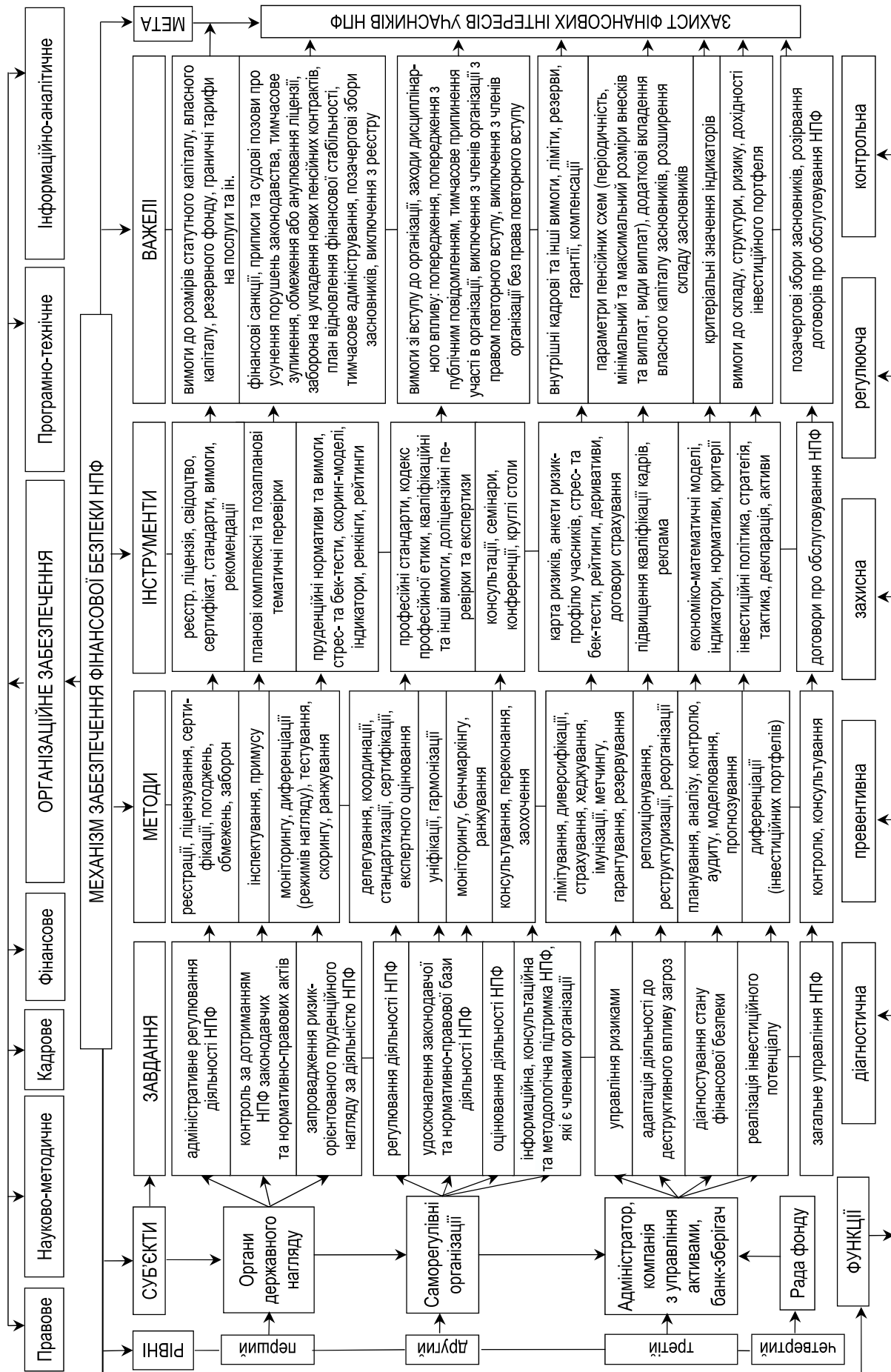

Рисунок 1 – Структурно-функціональна модель механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ

Висновки. Розроблена структурно-функціональна модель механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ ґрунтується на системному підході до захисту фінансових інтересів учасників НПФ, враховує роль органів державного нагляду та саморегулювальних організацій у забезпеченні фінансової безпеки НПФ, специфіку діяльності фондів, зокрема делегування Радою фонду повноважень щодо управління НПФ адміністратору, компанії з управління активами та банку-зберігачу, розмежує перелік методів, інструментів, важелів, які застосовують суб'єкти на кожному рівні забезпечення фінансової безпеки фондів. Якщо ж говорити про практику діяльності вітчизняних НПФ, то механізму забезпечення фінансової безпеки НПФ в Україні як єдиного

цілого поки що немає, а є лише окремі його елементи. На рівні органів державного нагляду – це адміністративне регулювання (реєстрація, ліцензування), контроль за дотриманням законодавства (інспектування) та окремі елементи пруденційного нагляду, зокрема моніторинг ситуації та діагностика тенденцій розвитку. Водночас для ефективного функціонування механізму забезпечення НПФ необхідне функціонування всіх його компонентів. Отже, необхідно сприяти введенню у повсякденну практику й решти компонентів механізму, зокрема, підходів до управління ризиками, реалізації інвестиційного потенціалу фондів та повноцінного пруденційного нагляду за їх діяльністю.

Список літератури

1. Пойда-Носик Н. Н. Система забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва акціонерної форми господарювання: теоретико-методологічний аспект / Н. Н. Пойда-Носик // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1 (13). – С. 87–91.
2. Ревак І. О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект / І. О. Ревак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – С. 241–251.
3. Дмитренко Е. С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України : монографія / Е. С. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 592 с.
4. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2001. – С. 309.
5. Фінанси : підручник / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.] ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
7. Лаврова Ю. В. Механізм забезпечення фінансової безпеки підприємства / Ю. В. Лаврова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 127–130.
8. Яришко О. Теоретичні аспекти фінансової безпеки підприємства / О. Яришко, Є. Ткаченко, В. Березін // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9. – Ч. 3. – С. 371–374.
9. Біломісна І. І. Механізм забезпечення фінансової безпеки промислових підприємств / І. І. Біломісна, В. Є. Хоречко // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – № 6 (32). – С. 305–307.
10. Бибик С. П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Бибик, Г. М. Сюта [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.
11. Антонова О. В. Формування механізму управління фінансовою безпекою торговельної мережі / О. В. Антонова // Вісник Львівської комерційної академії : збірник наукових праць. Серія економічна. – 2011. – № 35. – С. 12–16.
12. Судакова О. І. Стратегічне управління фінансовою безпекою / О. І. Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 140–148.
13. Шелест В. В. Управління фінансовою безпекою довірчого товариства / В. В. Шелест // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3 (93). – С. 183–184.
14. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання : навч. посіб / О. П. Буйницька. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 240 с.

Отримано 02.12.2013

Summary

Critical analysis of scientists approaches to the interpretation of the mechanism of ensuring the financial security of individual actors in the financial market is performed. The structural and functional model of the mechanism of ensuring the financial security of private pension funds is designed. Methods, instruments, tools and types of provisions that apply entities to ensure financial security in the protection of fund members financial interests are systematized.